PRACTICI DISCURSIVE ȘI CONFIGURĂRI IDENTITARE ÎN COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI DIN TRANSCARPATIA, UCRAINA*

Corina-Eugenia POPA
Universitatea de Vest din Timișoara
corinepopa@gmail.com

Discursive Practices and Configurations of Identity in the Romanian Communities from Transcarpathia, Ukraine

The study explores the identity practices in the border areas of Central Europe, in which multiculturality has unique particularities, emerging from the specific tensions between the local and the global context. Some of the discursive strategies through which the local communities adapt to the geopolitical and economic reality, in an ongoing process of identity building, are displayed. The conclusions are based on observations and documents accumulated during anthropological field research, extended to a period of eight years, between 2007 and 2015, in four of the villages inhabited by Romanian historical populations existing in the Transcarpathia region/ Zakarpats'ka oblast. The ensuing text integrates recent analyses and interpretations dedicated to the social changes in the post-socialist countries with studies focused on the Transcarpathia region/ Zakarpats'ka oblast and documents produced during my own research – autobiographical narratives, oral histories, fragments extracted from complex discursive practices. From a grassroots perspective on the tangible and intangible cultural heritages, which are the basis of the identity building process of a Romanian community, always situated outside the borders of the Romanian state, the investigation is carried out with qualitative research methods, using concepts that have been revised and adapted to the real society. The case study, which offers a local perspective provided by a group researched through direct contact and participant observation, is complementary to a larger perspective offered by the recent scientific literature dedicated to the interpretations of cultures, sociolinguistic studies, cultural identities and contemporary theories on states, nations and nationalisms.

Keywords: *discursive practices*; *identity*; *cultural heritage*; *Romanian historical populations*; *Transcarpathia*

Românii din satele situate în Maramureșul istoric, în dreapta râului Tisa, care a devenit odată cu semnarea Tratatul de la Trianon din 1920[1] graniță, nu au aparținut niciodată statului român. Limba română vorbită în familie, în școală și în spațiul public, precum și vitalitatea discursului cu care își revendică și susțin apartenența la națiunea română pun în lumină un fenomen care caracterizează esența profundă a societăților din spațiile europene care au aparținut în trecut celor trei mari imperii (Habsburgic, Țarist, Otoman): conviețuirea în forme specifice de multicultralitate[2] (Hedeșan 2014: 41) și configurarea unei identități stratificate, fundamentată pe puternice caracteristici locale, peste care se suprapun, în funcție de context, trăsături regionale, naționale și supra-naționale.

În *Transcarpathia – Bridgehead of Periphery? Geopolitical and Economic Aspects and Perspectives of a Ukrainian Region,* Peter Jordan și Mladen Klemenčić chestionează principalele

[1] Vezi „The World War I Document Archive" [online], la URL: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon. Accesat la 18.07.2015.

[2] În „Creative Cultural Heritage – Fieldwork Notes", Otilia Hedeșan analizează discursurile identitare despre Banat ca spațiu multicultural, divers lingvistic, multietnic și intercultural, multiconfesional și ecumenic, subliniind tocmai această formulă cu mai mulți termeni prin care este descrisă regiunea în mediile științifice, artistice și în discursul civic deopotrivă: „A asuma o identitate regională este aici o tendință prioritară asumării unei identități etnice." Otilia Hedeșan accentuează necesitatea ca terenul de cercetare în Banatul prezent să se concentreze asupra unui „multiculturalism divers". În astfel de spații de graniță central-europene, cercetătorul nu observă doar populații diverse conviețuind în aceeași arie culturală, ci „relaționări interculturale și multiculturale specifice fiecărui oraș sau sat." Multiculturalitatea este un fenomen social care se configurează divers în astfel de regiuni de graniță, iar discursul etnografic necesită adaptarea acestui concept la forme de plural. În teren, cercetătorul se confruntă cu localități, comunități, tradiții și multiculturalități.

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

trăsături geopolitice, demografice și culturale care dau formă identității specifice a Transcarpatiei – un caz aparte printre regiunile Ucrainei:

> „Grație moștenirilor istorice variate, potențialelor economice, aspirațiilor politice și auto-percepțiilor, diferitele regiuni au țeluri diferite și strategii diferite de dezvoltare. [...] Separată de restul țării prin bariera naturală a Carpaților, regiunea are o identitate proprie. Caracteristicile sale fac din Transcarpatia o parte a Ucrainei unde oamenii au convingerea clară a faptului că procesul de lărgire a Uniunii Europene și consecințele acestuia pentru regiunile cu care ei se învecinează este vital și pentru viitorul lor." [traducerea noastră – CEP] (Jordan, Klemenčić 2004: 15)

Transcarpatia trebuie privită în primul rând ca spațiu geografic, pentru a putea extinde treptat înțelegerea la peisajul uman și la punctul de vedere al localnicilor[1]. Identificarea geografică a regiunii este un prim exercițiu pentru abordarea diversității acestui areal. Peter Jordan și Mladen Klemenčić rezumă toate denominările într-un text care suprapune perspectiva geografului cu cea a istoricului:

> „Transcarpatia sau Zakarpattja, în limba ucraineană, este în prezent cea mai vestică regiune a Ucrainei. Denumirea oficială-administrativă este Zakarpats' ka oblast, în traducere: Regiunea Transcarpatia. [...] Pe baza unor calcule, se face referire la acest spațiu ca la centrul geometric al Europei. Numele actual al regiunii derivă dintr-o realitate geografică: Ucraina ocupă cu cea mai mare parte a ei teritorii aflate la est de Carpați, iar Transcarpatia este singura parte a Ucrainei aflată la vest de acest lanț muntos. Pe această bază, regiunea este uneori numită Ucraina Transcarpatică (Zakarpats'ka Ukraina) sau Carpato-Ucraina. Înainte ca Transcarpatia să fie încorporată Ucrainei în 1945, aria a cunoscut diferite nume. Ca parte a Cehoslovaciei, între cele două războaie mondiale, a fost numită oficial Rutenia Subcarpatică sau *Pokarpatská Rus',* iar neoficial – Rutenia sau *Rusinsko.* Până la Tratatul de la Trianon în 1920, când a fost cedată Cehoslovaciei, dar și în intervalul 1938/9-1944, regiunea a fost parte a Ungariei și a fost cunoscută sub denumirile Subcarpatia sau *Kárpátalja* [...] Datorită îndelungatei legături istorice cu Ungaria, regiunea este numită și Ucraina Unguresc㠍 Rutenia Unguresc㠍 Ugro-Rus' sau *Ruténföld.* Pentru o scurtă perioadă de timp în 1918, când Ungaria a avut o tentativă de a-și menține autoritatea în zonă, Transcarpatia a fost declarată regiune autonomă, sub numele Rus'ka Krajna sau Țara Rusinilor." [traducerea noastră – CEP] (Jordan, Klemenčić 2004: 19)

Relevant pentru studiul de față este faptul că în 2014, comunitatea românilor din Transcarpatia, prin vocea Uniunii Regionale a Românilor din Transcarpatia „Dacia", luând în considerare cele mai recente reglementări ale statului român privind regimul vizelor și obținerea cetățeniei române de către persoane care s-au născut în teritorii ce au aparținut cândva României, solicită recunoașterea valabilității unor documente care atestă apartenența circumscripțiilor Rahău și Teceu[2], acum teritorii incluse în regiunea Transcarpatia a Ucrainei, la statul român

[1] Clifford Geertz consacră sintagma „the native point of view" în discuția despre tipul de cunoaștere la care are acces antropologul care analizează, în mod special formele simbolice: cuvintele, imaginile, instituțiile, comportamentele, termenii în care oamenii se descriu pe sine pentru sine și pentru cei din exteriorul comunității lor. Experiențele în care se plasează antropologul pe parcursul cercetării sale de teren sunt, alternativ, „experience near" și „experience distant", iar cunoașterea la care accede prin intermediul lor este „always ineluctably local". Vezi Clifford Geertz, *Local Knowledge. Further Essays in Interpretative Anthropology,* London, Fontana Press, 1993.

[2] Aceate două circumscripții se regăsesc sub forma administrativă de raioane în configurația de azi a regiunii Transcarpatia cu denumirile în limba ucraineană (transliterat) Rakhiv și Tiachiv. Populațiile istorice românești din Transcarpatia alcătuiesc grupuri etnice majoritare în satele și cătunele: Apșa de jos/ Nyzhnya Apsha (Dibrova), Slatina/ Solotvino, Strâmtura/ Hlybokyi Potik, Topcino/ Topchyno, Bouțu Mare, Bouțu Mic, Podișor, Cărbunești, Apșa de Mijloc/ Seredne Vodyane, Biserica Albă/ Belaia Țercovi, Plăiuț/ Playuts, Dobric/ Dobrik. Numărul cetățenilor ucraineni din această regiune care s-au declarat români la recensământul Ucrainei din 2001 este de aproximativ 30.000. Pentru comparație și pentru claritatea perspectivei, e important de notat că, la recensământul României din 2011, numărul cetățenilor români care s-au decalarat ucraneni, în județul Maramureș, este de 30.800. Vezi „Consulatul General al României în Cernăuți", [online] la URL: http://cernauti.mae.ro/, accesat în 17.07.2015, și „Uniunea ucrainenilor din România" [online] la URL:

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

pentru o scurtă perioadă de timp, decembrie 1918 - iulie 1921. Documentele istorice devin argumente pentru recunoașterea apartenenței la o anumită comunitate geopolitică și pentru construcția identitară într-un nou context economic. În scrisoarea adresată Ministerului Afacerilor Externe al României se menționează argumente istorice esențiale pentru configurarea unui discurs identitar:

> „Teritoriul actual al regiunii Transcarpatia (zona istorică Maramureşul de Nord cu raioanele Rahău, Teceu şi Hust) a făcut parte din statul român. Până la sfârşitul anului 1918 teritoriile în cauză au făcut parte din Comitatul Maramureş, aflându-se sub jurisdicţia monarhiei dualiste austro-ungare, iar din 1 Decembrie 1918 până în 25 iulie 1921 au făcut parte din judeţul Maramureş, aflându-se în componenţa statului român. Această situaţie rezultă din Decretul XVI publicat în „Gazeta Oficială" a Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi Ţinuturilor Româneşti din Ungaria , nr. 54/13.09.1919, p.414, în care se precizează că toate cele nouă circumscripţii electorale pentru alegerea deputaţilor, ale judeţului Maramureş de atunci: Vişău, Dragomireşti, Rahău, Sighet, Bârsana, Şugatag, Cîmpulung şi Teceu au făcut parte de facto şi de iure din componenţa Statului Român din *Tabloul rezultatelor alegerilor generale pentru Adunarea Deputaţilor în Transilvania, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş* şi din *Tabloul alegerilor generale pentru Senat*, publicate în "Monitorul Oficial al României" nr.171 din 18 noiembrie 1919, pp. 9640-9642, respectiv nr. 172 din 19 noiembrie 1919, pp. 9718-9719."[1]

Revenind la perspectiva geografiei umane din volumul editat de Peter Jordan și Mladen Klemenčić, subliniem elementele ce țin de harta fizică, dar și de cea mentală, reconfigurată în mod repetat în imaginarul oamenilor care trăiesc în Transcarpatia.

Regiunea combină în mod unic caracteristici recognoscibile în alte patru arii culturale din Europa: Regiunea Banat, Voievodatul Podkarpackie, Voievodatul Podlaskie și Voievodatul Silezia/ Silezia Superioară (Batt, Wolczuk 2002). O primă caracteristică fundamentală pentru înțelegerea multiculturalităților cu care antropologul se confruntă pe astfel de terenuri este aceea că peisajul include mai multe linii de graniță, vecinătăți ale mai multor state, care, în intervale scurte de timp, raportându-ne la scala istoriei, au fost schimbate de mai multe ori. Capacitatea de adaptare la fluiditatea acestor demarcații politice este un element ce ține de moștenirea culturală a comunităților din astfel de spații (Mihăilescu 2012, :22). Transcarpatia actuală se învecinează pe distanțe extrem de scurte cu statele: Polonia – 34 de kilometri –, Slovacia – 98,5 kilometri –, Ungaria – 130 de kilometri –, România – 205 kilometri. Doar la nord-est și la est, Transcarpatia se continuă cu alte regiuni ale Ucrainei: L'viv și Ivano-Frankivs'k. (Jordan, Klemenčić: 2004, 19). În capitolul dedicat privirii dinspre țările vecine care, în momentul publicării studiului ce chestiona statutul Transcarpatiei ca „pod" sau „periferie", se angajaseră deja cu statute diferite în proiectul Uniunii Europene, elocvent pentru cercetarea de față este subcapitolul „A view from Romania".

Încercând o comparație, se observă că textele din domeniul românesc al științelor sociale se referă foarte puțin la această regiune, în ciuda faptului că Maramureșul din stânga Tisei este un teren-etalon, cu o simbolistică aparte construită de-a lungul timpului de etnologia noastră și de regimul comunist care direcționa aici cercetătorii străini[2]. Satele tradiționale maramureșene, conservatoare și izolate, erau decoruri în conformitate cu propaganda Partidului, căci efectele

---

http://www.uur.ro/index.php/ro/eveninente/121-multi-putini, accesat în 17.07.2015.

[1] Vezi interpelarea în Senatul României din 12.02.2015, având ca obiect : „Doleanţe ale comunităţii româneşti din regiunea Transcarpatia-Ucraina", în „Ziarişti online", [online] la URL: http://www.ziaristionline.ro/2015/02/15/romanii-din-transcarpatia-au-nevoie-de-un-consulat-interpelare-pe-adresa-mae/, accesat în 17.07.2015.

[2] Cele mai cunoscute studii de antropologie și etnologie dedicate de cercetători străini Maramureșului din stânga Tisei sunt cele ale lui Jean Cuisenier – *Le Feu vivant. La parenté et ses rituels dans les Carpathes*, (1994), *Mémoires des Carpathes*, (2000) –, Claude Karnoouh – *Le rite et le discours, introduction a la lecture de la versification populaire* (1983) – și Gail Kligman – *The Wedding of the Dead: Ritual, Poetics, and Popular Culture in Transylvania* (1988).

BDD-A23089 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

colectivizării și industrializării forțate erau greu observabile în comunitățile rurale din nordul țării, în anii socialismului. Situația nu s-a schimbat prea mult în ceea ce privește cercetarea etnologică românească nici după căderea regimurilor comuniste din Europa. Folcloriștii și lingviștii români au fost singurii interesați în anii '90 de Maramureș. Un proiect mai larg de cercetare antropologică a populațiilor istorice românești din afara granițelor documentează începând din 2007 satele cu comunități românești din Transcarpatia[1]. În acest demers științific se înscrie și studiul de față.

Ce reține Peter Jordan și Mladen Klemenčić în 2004? Tema, ilustrativă pentru perspectiva din care România privea la momentul respectiv spre comunitatea românilor din Transcarpatia, este cea a podurilor peste Tisa – a deschiderii sau închiderii comunicării între satele din proximitatea râului. Autorii se referă la relațiile economice și personale dintre oameni și state în această zonă de graniță, subliniindu-le „coloratura istorică":

> „În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost construit un pod peste Tisa în dreptul satului Bila Cerkva[2] (dărâmat probabil în 1870) și un altul în preajma anului 1930 în dreptul localității Solotvino (dărâmat în 1945). Ambele poduri erau foarte importante pentru stabilitatea și dezvoltarea relațiilor economice și umane între locuitorii zonelor de graniță aparținând celor două țări. Râul Tisa a divizat întodeauna populațiile, dar după 1945, când granița româno-sovietică a fost trasată, a devenit imposibil să se păstreze relațiile personale și de familie între locuitorii de pe cele două maluri. Cu atât mai puțin se poate vorbi despre relații stabile economice. De aceea, în prezent, ambele țări, aflate acum de o parte și de alta a râului, încearcă să creeze un cadru favorabil pentru cooperarea transfrontalieră echilibrată și pentru comunicarea interpersonală. Vizitele între membrii unor familii aparținând celor două țări sunt facilitate de reglementările generale ale *Tratatul privind relațiile de cooperare și bună vecinătate dintre România și Ucraina,* din 2 iunie 1997. Subiectul construirii unui pod peste Tisa între Solotvino și Sighetul Marmației a revenit în discuții din 2000." [traducerea noastră – CEP] (Jordan, Klemenčić 2004: 220)

În perioada cercetării noastre de teren (2007-2015), unul din subiectele care încă preocupa întreaga comunitate a românilor din Transcarpatia și care devenise punct în agenda electorală a elitelor politice, ucrainene și românești deopotrivă, era tot cel al podului și al facilitării accesului cetățenilor în cele două țări. Construcția podului a fost finalizată în 2007, dar trecerea este posibilă azi numai vehiculelor ușoare și pietonilor, pe baza pașapoartelor de călătorie simple – pentru cetățenii români – și a pașapoartelor de călătorie cu vize – pentru cetățenii ucraineni. Românii din Transcarpatia includ acest pod în discuțiile lor cotidiene, în narațiunile autobigrafice[3] și, mai nou, în discursurile tot mai vii legate de patrimoniul lor cultural material și imaterial, de împărtășirea acelorași drepturi cu cetățenii din țara-mamă.

În 2012, pe malul românesc, la inițiativa primarului orașului Sighetu Marmației[4], podul peste Tisa a primit numele etnologului Mihai Pop (1907- 2000), al cărui tată a fost preot în satul Apșa de Jos/ Nyzhnya Apsha din Transcarpatia. Copilăria și adolescența petrecute de o importantă personalitate a culturii române în această regiune, la începutul secolului XX, în „vremurile bune", legitimează istoria comună a românilor de dincolo și de dincoace de Tisa. Aceeași reactivare a memoriei colective care a păstrat imagini din trecutul de dinainte de instaurarea regimurilor comuniste, același efort de întoarcere la momentul istoric în care Imperiile Habsburgic, Otoman și Țarist s-au dezintegrat, iar comunitățile etnice subordonate

[1] Vezi site-ul proiectului „Populații Istorice Românești Astăzi" [online] la URL: Co-autor al site-ului ştiinţific www.populatii-istorice-romanesti-astazi.ro. Accesat în 17.07.2015.

[2] Satul cu denumirea românească Biserica Albă este populat aprope integral cu români, numiți *besermeni* în interiorul comunității românilor din Transcarpatia.

[3] Vezi arhiva publicată în teza de doctorat, Corina-Eugenia Popa, *Populații istorice românești în Ucraina. Configurarea identității feminine*, Universitatea de Vest din Timișoara, 2013.

[4] Vezi decizia Consiliului local al Municipiului Sighetu Marmației , din Ședința Extraordinară din 16 noiembrie 2012, în „Citynews.ro" [online], la URL: http://citynews.ro/eveniment/primaria-sighet-da-o-noua-denumire-podului-de-peste-tisa-1225959. Accesat în 17.07.2015.

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

acestor puterii absolute au câștigat libertatea de a opta pentru auto-determinare și recunoaștere socială, animă toate comunitățile etnice din Europa Centrală și de Est, rămase în afara granițelor țărilor-mame în epoca post-socialistă.

Peter Jordan și Mladen Klemenčić remarcă în mod special caracterul național al comunităților românești din Transcarpatia care au rezistat asimilării. Românii din dreapta Tisei și-au menținut accesul la resursele economice, reduse în epocile diferitelor imperii, datorită unui tip distinct de conservatorism în ceea ce privește identitatea de neam și identitatea națională, completat de un tip aparte de liberalism al viziunii asupra identității sociale și civice:

> „Comunitatea românilor din regiunea Transcarpatia a Ucrainei a reușit să-și păstreze caracterul distinct național, să rămână aproape neafectată de procesele de asimilare, având o influență semnificativă în relațiile cu teritoriile românești de la granița de nord. Românii din Transcarpatia, datorită particularităților istorice, sunt diferiți de românii rezidenți ai României sau ai Bucovinei de Nord, care este azi parte a Ucrainei. În ciuda problemelor sociale acute, această minoritate redusă numeric reușește să-și păstreze unicitatea, cultura națională, tradițiile, obiceiurile și credințele. Românii din Transcarpatia sunt caracterizați prin pragmatism și deschidere spre activitățile comerciale, prin atașament față de pământul natal. Elitele acestui grup etnic au construit sate unice prin frumusețea lor, care certifică bunăstarea celor care le locuiesc. Deși au o poziție critică față de situația economică din Ucraina, marea lor majoritate dețin afaceri de succes în teritoriile de graniță pe care le populează. Românii din Transcarpatia nu au fost niciodată implicați în emigrațiile masive. Documentele oficiale ale instituțiilor administrative nu înregistrează aproape nici o cerere de rezidență permanentă în afara Ucrainei din partea cetățenilor aparținând acestei comunități.” [traducerea noastră – CEP] (Jordan, Klemenčić 2004: 220)

Comunitățile românilor din Transcarpatia devin argumente pentru analizele empirice ale socilogilor și politologilor care susțin, contrar prescripțiilor unor mari gânditori ai acestor domenii, că există o a treia cale între naționalism și asimilare – cea a pluralismului cultural, a naționalismului civic, a găsirii unor strategii de adaptare, chiar în zonele care au fost considerate potențiale zone de conflict. James Hughes și Gwendolyn Sasse analizează spațiul fostei Uniuni Sovietice și observă că manifestările unor identități regionale sau etnice care au urmat dezintegrării blocului comunist s-au înscris în categoria celor care urmează procesului de dezintegrare a oricărui imperiu (Huges, Sasse 2002: 1-3). Europa Centrală și de Est, s-a regăsit în pragul deceniului nouă al mileniului trecut într-o situație similară celei de la sfârșitul Primului Război Mondial. Acesta este, consideră ei, explicația revenirii discursului de timp naționlist într-o formă deja consacrată la începutul mileniului al doilea. Conflictele care marchează epoca post-comunistă în Europa Centrală și de Est sunt considerate de către observatorii și teoreticienii fenomenelor care intră în sfera „naționalismului” drept ecouri ale unor vechi lupte, înăbușite de către regimurile totalitare, care au reușit să înghețe orice manifestări ale identităților naționale în forme ce permiteau controlul deplin al statului. Teroarea a creat o formă de solidaritate socială care a dispărut odată cu partidele comuniste unice și auto-identificate cu statul.

Cazul Uniunii Sovietice este unul aparte. Partidul Comunist controla în mod cinic sentimetele naționale ale cetățenilor săi prin intermediul unor „organisme cvasi-instituționale” (Huges, Sasse 2002: 3) care garantau teoretic dreptul republicilor sovietice la secesiune și drepturi pseudo-culturale comunităților. Această strategie asigura stabilitatea internă și proiecta în afara Uniunii Sovietice imaginea unui stat multi-național model – „o santinelă a auto-determinării” care masca o ideologie „găunoasă” și un discurs al duplicității (Huges, Sasse 2002: 3). Taras Kuzio subliniază distincția care trebuie făcută, acum, după dezintegrarea imperiului sovietic, între „naționalismul civic” – pozitiv, integrator, cu rădăcini în democrația franceză sau americană – și „naționalismul etnic” – negativ, izolaționist, cu rădăcini în Romantismul german, resuscitat în spațiul central-estic al Europei în post-socialism. În 1991, când Ucraina își declara independența, noul stat aspira spre „o națiune construită politic care să îmbine atributele civice cu cele etnice.” (Kuzio 2008: 10)

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

În Transcarpatia, după 1947, populațiile istorice românești au fost declarate de către autorități parte a „națiunii moldovenești" și au fost supuse unui proces de asimilare forțată care viza toate națiunile sovietelor – în realitate o încercare de „rusificare" (Cașu, Musteață 2011: 655). Limba moldovenească a devenit limba de predare în școlile din satele locuite de românii din Transcarpatia. Elitele studiau la universitățile din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, unde se puteau integra mai ușor. Accesul în Republica Socialistă România era restricționat la vizite turistice sau de familie, obținute cu dificultate. Se deschidea astfel un canal de comunicare cu marile orașe Chișinău sau Bălți în care românii din Transcarpatia își puteau construi cariere profesionale, puteau accede la nivele sociale superioare fără a renunța, în fond, la identiatea și la limba națională. Narațiunile autobiografice ale persoanelor care au studiat înainte de 1947 în școlile primare din satele românești din Transcarpatia sau în liceele din Sighetu Marmației și Cernăuți reactivează în memoria colectivă traumele trecerii abrupte de la alfabetul latin la cel chirilic – ultilizat în scrierea limbii moldovenești – sau ale convertirii în dovadă de colaboraționism a diplomelor de studii emise de statul român înainte de insturarea regimului comunist.(Popa 2014)

Practica migrației pentru muncă sezonieră în zonele puternic industrializate sau mari producătoare agricole ale Uniunii Sovietice a fost și este încă o caracteristică distinctivă a românilor din Transcarpatia. Limba rusă a fost, într-un astfel de context, și a rămas *lingua franca* pentru cetățenii fostului imperiu sovietic. Românii din Transcarpatia vorbesc limba ucraineană, limba rusă și alte limbi în funcție de spațiul în care aleg să migreze, dar își marchează diferența specifică față de „ceilalți" prin păstrarea limbii române ca limbă a familiei extinse, a relațiilor în interiorul comunității. Cimitirele din Transcarpatia sunt, la fel ca regiunea, multiculturale și multiconfesionale. Monumetele funerare ale românilor se disting prin inscripțiile în limba română, gravate fie cu caractere chirilice, fie cu caractere latine. În multe cazuri, textele expuse vizitatorului sunt dublate, folosind ambele sisteme de codificare a limbii române. Ortografia textelor trădează caracterul vernacular al limbii române în aceste comunități care continuă să se raporteze la alte centre de putere decât românii din țara-mamă.

Realizând o critică a sociolingvisticii actuale, Monica Heller vorbește despre *spațiile discursive* pe care cercetătorul trebuie să le identifice în terenul care, acum – în epoca în care *diversitatea* și *mobilitatea* sunt concepte care sugerează „normalitatea" unei societăți – necesită o etnografie a *variițiilor discursive* (*discursive shifts*) (Heller 2011: 6). Ea definește aceste spații ca asamblări ale unor *locuri* (*sites*) interconectate, unele mai ușor de supus observației decât altele – precum ședințele de lucru ale instituțiilor administrației locale, festivalurile, târgurile sau chiar cimitirele –, traversate de *traiectorii* (*trajectories*) ale participanților și ale resurselor care se reglează într-o manieră specifică în astfel de contexte spațiale. Cercetătorul e pus în situația de a gândi în termenii unor legături și traiectorii care descriu rețele configurate în mod unic și nu în termenii unor obiecte fixe, care au rădăcini identificabile în aceste spații sau chiar în termenii stratificării clare a societății pe care o interpretează (Heller 2011: 11):

> „Azi modul de focalizare a cercetării s-a schimbat. Diversitatea, inegalitatea, moblitatea și schimbarea rămân preocupări majore, dar importanța lor nu mai decurge din faptul că sunt concepte care denumesc realități ce se manifestă contrar normei – care era înainte stabilitatea și omogenitatea – ci pentru că le percepem ca forme tipice, cruciale și ca elemente constitutive ale organizării sociale." [traducerea noastră – CEP] (Heller 2011: 9)

În ciuda numărului mare de români din Transcarpatia care refac atunci când cercetătorul solicită, apelând la secvențe din experiența personală sau din memoria familiei, narațiuni despre „neamurile" din România, marea majoritate a familiilor din această comunitate nu mai întrețin relații de rudenie cu persoane din țara-mamă. Familiile extinse sunt majoritatea mixte și mențin azi canale de comunicare cu Moldova, Slovacia sau Ungaria. Datorită condițiilor economice, un număr tot mai mare de români din Transcarpatia solicită cetățenia română sau viză de trecere a granței spre România. Ignacy Jóźwiak a desfășurat, în intervalul 2009-2011, un teren

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

antropologic în Transcarpatia și a notat punctul de vedere al localnicilor față de evoluția mijloacelor de comunicare transfrontalieră peste podul de la Solotvino-Sighetu Marmației. În 1990, exista ruta feroviară Teresva (Ucraina) – Sighet (România) – Rachiv (Ucraina). Persoanele aveau nevoie de carte de identitate, pașaport și un card adițional de la graniță. În faza următoare, s-a cerut pașaport international. În 2003, s-au introdus vize pentru cetățenii ucraineni. Aceștia le pot procura pentru o perioadă de 6 luni, de la Cernăuți, la o distanță de 250 km de Solotvino, în schimbul achitării unei taxe de 35-70 de euro. Din 2007, este funcțional pentru pietoni podul de lemn peste Tisa, construit din fonduri europene. Cu toate acestea, Ignacy Jóźwiak notează: „nesiguranța procurării și folosirii actelor face ca anumite persoane să treacă zilnic la Sighet, iar altele să nu fi fost de douăzeci de ani dincolo de pod." (Jóźwiak 2013: 221).

În Transcarpatia, identitatea românească este puternică și independentă de acțiunile statului român. Ea se configurează mai degrabă ca o identitate hibridă – națională și culturală. Așa cum o definește *Encyclopedia of Nationalism. Leaders, Movements, and Concepts,* identitatea are aspecte subiective:

> „Identitățile sunt construite, adaptate și reconstruite în dependență cu situația în care indivizii sau grupurile se găsesc. Acestea nu există în mod izolat de restul lumii sau de societate. [...] Indivizii realizează că procesul prin care ajung să înțeleagă lumea nu este un dat «natural», ci este propriu lor și grupului față de care au sentimentul de apartenență. A deveni conștient de propria identitate este un proces care necesită întâlnirea cu alteritatea. Identitatea se construiește prin dialogul cu «celălalt», care uneori este unul conflictual." [traducerea noastră – CEP] (Motyl 2001: 106)

Identitatea culturală este distinctă de cea etnică, pentru care existența unor strămoși comuni este fundamentală, și de cea națională, care cere dezvoltarea unei conștiințe naționale și a unei mișcări naționale. Identitatea culturală este în esența sa un construct social care „conferă sensuri particulare atributelor individualității – genul, orientarea sexuală, ocupațiile profesionale, convingerile politice, înclinațiilor artistice ș.a.m.d." (Motyl 2001: 106) Cu toate acestea, identitatea culturală nu este întotdeauna percepută de indivizi sau grupuri ca fiind mai importantă sau mai „reală" decât alte forme de identitate. Ea este:

> „mai fluidă și mai imponderabilă decât alte identități deoarece nu se fundamentează pe teritorii delimitate sau criterii de apartenență clare, precum cetățenia sau trăsăturile biologice. [...] Construcția ei instabilă nu implică, totuși, un caracter iluzoriu sau faptul că identitatea culturală nu ar produce efecte sociale." [traducerea noastră – CEP] (Motyl 2001: 106)

O perspectivă științiifică de studiu asupra identității culturale stabilește criterii de apartenență obiective – observabile de către un cercetător din afara grupului: limba, religia, obiceiurile, practicile. Indivizii conștienți de identitatea lor culturală internalizează aceste criterii și le percep ca axiomatice (Motyl 2001: 106). Românii din Transcarpatia sunt greco-catolici, ortodocși, neoprotestanți, la fel ca celelalte comunități etnice din regiune; păstrează câteva obiecte și artefacte „vechi", confecționate în gospodărie de bunici sau părinți, în camerele caselor noi, impunătoare prin mărime, construite după standardele occidentale pe care ei le numesc generic „euro" (copii interpretate local ale construcțiilor reprezentative din țările în care migrează pentru muncă sezonieră); cumpără din România costume „tradiționale românești" pentru serbările școlare ale copiilor; angajează ansambluri de lăutari din România pentru nunțile românești „moderne" la care se reunește familia extinsă; își gravează numele în limba română pe pietrele funerare. Foarte puțini dintre ei urmăresc emisiunile mass-media românești pentru a se informa. Sunt interesați de realitățile politice și economice din Ucraina și fostul spațiu al Uniunii Sovietice și apelează la televiziunea română pentru canalele de folclor muzical. La fel ca oricare dintre cetățenii ucraineni din Transcarpatia, românii trăiesc un sentiment de abandon din partea autorităților statului (Jóźwiak 2013: 226), dar își spun „povestea de succes a familiei", expunându-și puterea de consum în mașini, obiecte de uz casnic moderne, case – mărfuri prin

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

care afirmă bunăstarea și statusul, interpretate drept consecințe firești ale „vredniciei” și superiorității morale a spiței de neam. (Moisa 2011: 35-51)

O primă observație, cu valoare metaforică, pe care o notează Judy Batt în studiul de caz pe care îl dedică Transcarpatiei în 2002, este cea a modului în care localnicii se raportează la ora exactă:

> „Una din cele mai marcate de sentimentalism inconveniente ale vieții cotidiene în Transcarpatia azi este insistența localnicilor în a folosi ora Europei Centrale – cu un ceas în urma timpului oficial de la Kiev – căzând, astfel, de acord în mod tacit asupra locului căruia ei simt că aparțin. Acest fapt confirmă într-un mod grațios caracterizarea pe care Milan Kundera o făcea «Europei Centrale», omagiind-o: «O versiune condensată a Europei în sine, cu toată varietatea ei culturală, o mică arhi-europeană Europă, un model redus al Europei compus din națiuni concepute conform unei reguli: cea mai mare varietate cuprinsă în cel mai redus spațiu.»” [traducerea noastră – CEP] (Batt, Wolczuk 2002: 155)

La începutul mileniului trei, proporțiile demografice în Transcarpatia sunt încă prinse într-un flux al schimbării, grupurile se re-identifică reacționând la noile contexte. Majoritatea indivizilor care au legături constante cu mediul urban sunt poligloți, iar mariajele între grupuri etnice sunt un fapt comun între membrii aceleiași confesiuni sau între vorbitorii celor patru limbi slave – ucrineana, rusa, rusina, slovaca. „Identitatea multiplă” este o resursă care face posibilă supraviețuirea socială și economică a indivizilor și a grupurilor. (Batt, Wolczuk 2002: 156). Judy Batt observa că poziția geografică a Transcarpatiei, la joncțiunea a cinci state – Ucraina, Polonia, Slovacia, Ungaria și România –, o expune contestărilor și tendințelor naționaliste. Ce i se părea remarcabil sociologului acum un deceniu este atmosfera locală caracterizată prin bunăvoință și o capacitate de acomodare pragmatică a grupurilor unul față de celălalt:

> „Nici în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, nici atunci când Uniunea Sovietică s-a dezintegrat, Transcarapția nu a cunoscut experiența tensiunilor inter-etnice și a conflictelor care au apărut în alte părți. În aceast sens, Transcarpatia își poate aroga meritul de a se fi ridicat la nivelul ideal al multiculturalismului «Central European» descris de Kundera. Vicisitudinile istoriei au generat un sentiment al identității comune în Transcarpatia. Localnici își asumă ca pe o valoare care le hrănește orgoliul faptul de a prezerva pacea în regiune și de a rezista manipulărilor mișcărilor naționaliste.” [traducerea noastră – CEP] (Batt, Wolczuk 2002: 157)

Observațiile pozitive ale lui Judy Batt sunt moderate de posibilitatea unor transformări ale contextului geopolitic, în cursul cărora simbolica poziție de centru al Europei pe care încă o revendică plini de mândrie oamenii din Transcarpatia să fie subminată și regiunea să fie subiectul unor multiple periferizări:

> „Regiunea a fost întotdeauna cea mai îndepărtată, inaccesibilă, înapoiată economic, indiferent de statul căruia i-a aparținut. O călătorie labirintică de 18 ore cu trenul traversând Carpații o separă de Kiev («Transcarpatia este atât de departe de Kiev cât este de Dumnezeu», spune o zicătoare locală)” [traducerea noastră – CEP] (Batt, Wolczuk 2002: 157)

Intrarea țărilor vecine în Uniunea Europeană a fost inițial resimțită de către comunitățile de graniță ale Transcarpatiei ca o întrerupere a legăturilor cu lumea democratică. Discursul identitar a redevenit ambiguu[1], odată cu incertitudinea contextului geopolitic și cu deschiderea spre o societate globală pentru statele din proximitatea acestei regiuni. Fundamentându-se pe aceleași valori identitare (limba română, legăturile de neam, practicarea unor profesii care le asigură prestigiul social și resursele economice), transmise într-un proces ce sugerează tradiția,

[1] Judy Batt se referă la astfel de percepții asupra identității folosind termenul „fuzzy” și, prin analogie, „fuzzy discourse”.

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

comunitatea românilor din Transcarpatia armonizează într-un mod specific cele două tendințe care se manifestă contradictoriu în lumea de azi: globalizarea, comunicarea, mobilitatea facilă, omogenizarea *versus* renașterea idealurilor naționale, refacerea legăturilor culturale, destinul comun. (Smith 1995: 24)

Anual, românii din Transcarpatia se reunesc într-o manifestare de tip festiv, pentru a asculta discursuri, cântece și poezie în limba română. O organizează pe rând în alt sat românesc, primăvara și o numesc „Mărțișorul" – fără a stabili vreo legătură cu obiceiul popular omonim al românilor din țara-mamă[1]. Timpul și spațiul acestei sărbători tradiționale, inventate în comunitățile românilor din afara graniței în anii din urmă, sunt cele care contează, pentru că trimit în plan simbolic la regenerarea legăturilor cu pământul natal, la starea de *communitas* pe care o descrie Edith Turner[2] (Turner 2012: 1), dar și la noile forme de naționalism pe care le observă Anthony D. Smith:

> „Naționalismul este o ideologie a teritoriului istoric care concentrează energiile indivizilor și grupurilor în cadrul unui «acasă», clar demarcat, în care toți cetățenii sunt socotiți a fi frați și surori și căruia, prin urmare, îi «aparțin» cu toții. Repetând la intervale de timp stabilite, riturile fraternizării, într-o comunitate politică, în spațiul numit acasă, națiunea intră în comuniune cu sine și se celebrează pe sine, făcând ca cetățenii săi să simtă puterea și căldura identificării colective și inducând o înălțătoare conștiință de sine și reflexivitate socială." [traducerea noastră – CEP] (Smith 1995: 155)

Referințe bibliografice:

BATT, Judy, WOLCZUK, Kataryna (ed.) 2002: *Region, State and Identity in Central Europe*, Special Issue in „Regional and Federal Studies", Volume 12, Number 2, A Frank Cass Journal, London.

GEERTZ, Clifford 1993: *Local Knowledge. Further Essays in Interpretative Anthropology*, London, Fontana Press.

HEDEȘAN Otilia 2014, *Creative Cultural Heritage – Fieldwork Notes*, in HEDEȘAN Otilia, PERCEC Dana, POPA Corina-Eugenia (ed.), *Ethnographic studies in the Banat multicultural rural communities. A digital approach*, Timișoara: Editura Universității de Vest, p. 41-50.

HELLER, Monica 2011: *Paths to Post-Nationalism. A critical Ethnography of Language and Identity*, Oxford University Press.

HUGHES, James, SASSE, Gwendolyn (ed.) 2002: *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict*, New York, Routledge.

JORDAN Peter, KLEMENČIĆ Mladen (ed.) 2004: *Transcarpathia – Bridgehead of Periphery? Geopolitical and Economic Aspects and Perspectives of a Ukrainian Region*, Peter Lang, Frakfurt am Main.

JÓŹWIAK, Ignacy 2013: *Negotiating the Territory in a Transcarpathian Urban-type Settlement* in Marija Wakounig,Markus Peter Beham (ed.), *Transgressing Boundaries. Humanities in Flux*, Zürich, Lit Verlag, p. 215-227.

KUZIO, Taras 2008: *Theoretical and Comparative Perspectives on Nationalism: New Directions in Cross-Cultural and Post-Communist Studies,* With a foreword by Paul Robert Magocsi, Stuttgart, Ibidem Press.

MIHĂILESCU, Vintilă 2012: *Ulysse ou le Balkanisme heureux*, in „Civilisations. Revue internationale d'anthropologie et de sciences humaines", vol.60-2, p.13-22.

MOISA, Daniela 2011: *Du couteau à la maison. Pratiques et matérialités de la réussite au village de Certeze*, in „Martor. Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan", 16/2011, p. 35-51.

MOTYL, Alexander J. 2001: *Encyclopedia of Nationalism. Leaders, Movements, and Concepts. Volume 2*, San Diego, California, Academic Press.

MUSTEAȚĂ, Sergiu, NEGURĂ, Petru 2011: *Îndoctrinare,sovietizare și rusificare prin învățământ în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească*, in MUSTEAȚĂ, Sergiu, CAȘU, Igor (ed): *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Chișinău: Cartier, p. 655.

[1] Vezi URL: http://www.youthvoice.ro/transcarpatia/cea-dea-xiia-editie-a-martisorului-din-dreapta-tisei-ucraina/, accesat în 19.07.2015.

[2] Continuând observațiile și interpretările lui Victor Turner, Edith Turner definește communitas ca „starea resimțită de un grup de oameni atunci când existența lor comună angajează un sens deplin. Poate fi numită *satori* sau *unio mystica*, dar fenomenul este mult mai comun decât starea mistică. *Communitas* poate fi exprimată eficient numai prin povestiri. Datorită sensului resimțit de o mulțime de oameni care anulează granițele dintre ei, fenomenul ridică o multitudine de întrebări legate de forma sa, de originea sa și de implicațiile sale." [traducerea noastră – CEP]

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)

POPA, Corina-Eugenia 2015: *Limba română – criteriu de reglare a apartenenței în comunitățile istorice românești din Transcarpatia/ Ucraina. Studiu de caz,* in „Conviețuirea. Revista românilor din Seghedin", seria a doua, anul I, nr. 2.
SMITH, Anthony D. 1995: *Nation and Nationalism in a Global Era*, Cambridge, Polity Press.
TURNER, Edith 2012: *Communitas. The Anthropology of Collective Joy*, New York, Palgrave Macmillan.

* *This work was cofinaced from the European Social Fund through Sectoral Operational Programme Human Resources Development 2007-2013, project number POSDRU/159/1.5/S/140863, Competitive Researchers in Europe in the Field of Humanities and Socio-Economic Sciences. A Multi-regional Research Network.*
Această lucrare a fost cofinanţată din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

BDD-A23089 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:18 UTC)